

توسعه اجتماع محور؛ ویژگی‌ها و الزامات
(مورد مطالعه: مجتمع شیلات پالنگان، کردستان)*
سعید منظری^۱، سید احمد فیروزآبادی^۲

تاریخ پذیرش: ۹۹/۱۲/۱۸

تاریخ دریافت: ۹۹/۶/۲۱

چکیده

هدف اصلی پژوهش حاضر مطالعه جامعه‌شناختی طرح‌های توسعه اجتماع محور به منظور درک ویژگی‌ها و الزامات آن‌هاست. روش پژوهش، کیفی و مبتنی بر نظریه زمینه‌ای است که فرایند آن در سه مرحله کدگذاری باز، محوری و انتخابی انجام شده است. در این راستا، با استفاده از نمونه‌گیری هدفمند و به‌کارگیری معیار اشباع نظری، مصاحبه‌هایی نیمه‌ساختاریافته با ۲۵ نفر شامل: افراد اجتماع محلی پالنگان، پرورش دهندگان ماهی، مطلعین محلی و کارمندان نهادهای دولتی مرتبط با طرح پرورش ماهی، صورت گرفت. نتایج تحلیل داده‌ها طی سه مرحله کدگذاری، حاکی از شناسایی ۳۰۵ مفهوم است که با پالایش بیشتر و حذف موارد تکراری، در نهایت، ۲۷۶ مفهوم ساخته شد و در مرحله کدگذاری محوری، در ۴۳ مقوله دسته‌بندی شد. این مقوله‌ها در پژوهش حاضر در قالب مدل پارادایمی شامل: شرایط علی (پتانسیل‌های طبیعی و فرهنگی)، پدیده محوری (شکل‌گیری توسعه اجتماع محور)، شرایط زمینه‌ای (اجتماع محلی پالنگان، میزان، شدت و دوره زمانی)، عوامل مداخله‌گر (عوامل آموزشی، عوامل دولتی، عوامل نهادی، عوامل اقتصادی و عوامل جغرافیایی)، راهبردها (اقتصادی، سیاسی، تحقیقاتی، آموزشی، ترویجی، نظارتی، مدیریتی، حمایتی، بهداشتی، اجتماعی و فرهنگی) و پیامدها (رونق گردشگری، افزایش روحیه مدارا، الگوگیری از رفتار گردشگران، مشاغل جدید، افزایش قیمت مسکن، افزایش آلودگی، تغییر سبک زندگی، تغییر سبک مصرف، پویایی اجتماعی، احیای برخی سنت‌ها، کاهش رغبت نسبت به مشاغل سنتی، آسیب‌های اجتماعی، بهبود نسبی درآمد، توسعه باغداری و شکل‌گیری تضاد منافع) ارائه شد. در مرحله کدگذاری گزینشی، با داستان روایتی، مقوله محوری به سایر مقوله‌ها ارتباط داده شد و الگوی توسعه اجتماع محور، پدیدار شد.

واژگان کلیدی: پالنگان، پرورش ماهی، توسعه اجتماع محور، توسعه محلی، گردشگری روستایی.

* مقاله علمی پژوهشی، مستخرج از رساله دکتری جامعه‌شناسی توسعه اجتماعی - روستایی با عنوان «مطالعه جامعه‌شناختی طرح‌های توسعه اجتماع محور، مورد مطالعه: مجتمع شیلات پالنگان، کردستان»، دانشگاه تهران. دانشکده علوم اجتماعی

۱ دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی توسعه اجتماعی - روستایی، دانشگاه تهران (نویسنده مسئول)،

Manzari.saeid@gmail.com

۲ دانشیار گروه مطالعات توسعه اجتماعی، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران، afirouzabadi@ut.ac.ir

Community-Based Development; Attributes and Requirements (Case Study :Palangan Fisheries Complex, Kurdistan)*

Saied manzari¹, Sayed Ahmad Firouzabadi¹

Received September 11, 2020 Acceptance March 8, 2021

Abstract

The main purpose of this research is sociological study of community-based development plans in order to understand their attributes and requirements. The methodology is qualitative and based on grounded theory the process of which has been done in three stages of coding including: open, axial and selective. In this regard, using purposive sampling and applying the theoretical saturation criterion, semi-structured interviews were conducted with 25 people, including: Palangan local community members, fish breeders, local informants and employees of institutions related to the fish farming project. The results of data analysis during the three stages of coding indicate the identification of 305 concepts, which with further refinement and elimination of duplicates, finally 276 concepts were created and in the axial coding stage, were classified into 43 categories. These categories in the present study in the form of a paradigm model include: causal conditions(natural and cultural potentials), central category(formation of community-based development), underlying conditions(local community of Palangan, extent, intensity and time period), intervening factors (Educational factors, governmental factors, institutional factors, economic factors and geographical factors), strategies(economic, policy, research, educational, extension, regulatory, managerial, supportive, health, social and cultural), and consequences(tourism boom, increase the spirit of tolerance, modeling the behavior of tourists, new jobs, rising housing prices, increasing pollution, lifestyle changes, changing consumption styles, social dynamism, reviving some traditions, reducing the desire for traditional jobs, social harms, relative income improvement, Horticulture development and the formation of conflicts of interest) was presented, and in the selective coding stage, with the narrative story, the central category was linked to other categories and the pattern of community-based development emerged.

Keywords: Community-based development, local development, fish farming, rural tourism, Palangan

* Scientific-research article, extracted from the doctoral dissertation of Sociology of Social-Rural Development, entitled "Sociological study of community-based development projects, case of study: Palangan Fisheries Complex, Kurdistan", University of Tehran, Faculty of Social Sciences.

1 Phd candidate of Social development, Faculty of Social Sciences, University of Tehran, Iran. Manzari.saeid@gmail.com

2 Associate Professor of Sociology, Faculty of Social Sciences, University of Tehran. Iran. afirouzabadi@ut.ac.ir

مقدمه و بیان مسئله

توسعه مقوله‌ای پیچیده، چندبُعدی و مرتبط با ارزش‌های افراد و اجتماعات است (ازکیا، ۱۳۸۱: ۸). بسیاری از کشورهای در حال توسعه با کاربست الگوهای توسعه و نوسازی، سعی در بهبود وضعیت جوامع خود داشته‌اند، اما راهبردهای تجربه‌شده در این کشورها که معمولاً با الگوبرداری از کشورهای توسعه‌یافته و بدون در نظر گرفتن زمینه‌ها و ساختارهای درونی و بومی بوده‌اند، در مقام عمل خود به‌عنوان بزرگ‌ترین موانع در راه توسعه درآمده‌اند (مارگتس^۱ و هوود^۲، ۲۰۱۲). هم‌زمان با طرح انتقادات علمی و سیاسی نسبت به شکست برنامه‌های توسعه، اندیشمندان سعی کردند واقعیت و راه‌حل توسعه جوامع را با رویکردی برون‌گرایانه و با الهام از نظریه‌های مارکس تحلیل کنند. این حوزه فکری که با عناوینی مانند استعمار، وابستگی، نظام جهانی و امپریالیسم در جوامع نمود یافت، جهت‌گیری ضد سرمایه‌دارانه داشت و موجب شکل‌گیری پارادایم «ضد توسعه» شد (رهنما^۳ و باوتری^۴ ۱۹۹۷). از دهه ۱۹۸۰ به بعد، اندیشه «عصر پساتوسعه»^۵ از جانب برخی نظریه‌پردازان مطرح شد؛ عصری که دیگر، توسعه اصل سازمان‌دهنده بنیانی زندگی اجتماعی مردم نیست (اسکوبار^۶، ۲۰۰۷). طرفداران مکتب پساتوسعه ادعا می‌کنند که توسعه شکست‌خورده است و با نگاهی بدبینانه معتقدند، توسعه همواره نیرنگی بوده برای پنهان کردن آثار سوء خشونت‌هایی که علیه جهان در حال توسعه و مردمانش روا داشته شده است (ضیایی^۷، ۲۰۰۷). منطق پساتوسعه، بر ایده‌هایی مانند توجه به دانش بومی، مخرب دیدن توسعه غربی برای جهان سوم، جهان پساغربی، تکثرگرایی، زندگی ساده و ... بنیان‌یافته است و دارای شاخص‌هایی است از قبیل: رد انگاره کلی توسعه با علاقه‌مندی به یافتن بدیل‌هایی برای آن، گرایش به فرهنگ و دانش محلی، داشتن یک موضع انتقادی نسبت به گفتمان علمی مسلط و دفاع از جنبش‌های محلی (اسکوبار، ۱۹۹۵: ۲۱۵). بنابر آنچه گفته شد، طی هفتادسال اخیر چرخش معناداری از رویکردهای اقتصادی توسعه به سمت رویکردهای فرهنگی و اجتماعی روی داده است.

1 Margetts

2 Hood

3 Rahnema

4 Bawtree

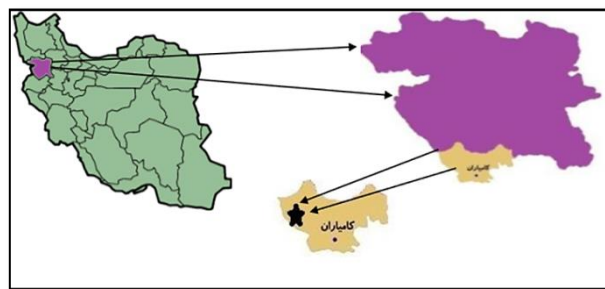
5 Post-development era

6 Escobar

7 Ziai

براساس رویکردهای جدید توسعه، برنامه‌ریزی بومی و محلی بر برنامه‌ریزی متمرکز ارجحیت دارد (پریچت^۱ و وولکاک^۲، ۲۰۰۴). دیدگاه توسعه اجتماع‌محور^۳، نگرشی جامع به تمام مسائل حوزه محلی دارد و ضمن توجه به تقویت دانش و مهارت افراد و گروه‌ها، الزامات اجتماعی و فرهنگی توسعه را نادیده نمی‌گیرد (بریان^۴، ۲۰۰۶: ۱۸). بر این مبنا، مشارکت مردم محلی در فرایند توسعه، ضرورتی انکارناپذیر است. توسعه اجتماع‌محور موثق و معتبر فقط زمانی اتفاق می‌افتد که افراد محلی جامعه کنترل، مدیریت و تصمیم‌گیری‌های پروژه‌ها را به دست گیرند (میجلی، ۱۳۹۸: ۶۱).

مجتمع شیلات پالنگان یکی از بزرگ‌ترین طرح‌های پرورش ماهیان سردآبی در ایران است که از سال ۱۳۸۲ با ۵۴ مزرعه که هرکدام از آنها توان تولید حداقل ۱۰ تن و حداکثر ۲۰ تن ماهی قزل‌آلا در سال دارند، فعالیت خود را آغاز کرده است. روستای پالنگان در موقعیت جغرافیایی ۴۶ درجه و ۳۶ دقیقه طول شرقی جغرافیایی و ۳۵ درجه و ۴ دقیقه عرض شمالی در ۴۷ کیلومتری شمال غربی شهرستان کامیاران و در فاصله ۱۱۰ کیلومتری از شهر سنج مرکز استان و بر مسیر جاده کامیاران به هورامان و مریوان قرار گرفته است (شکل ۱).

شکل ۱. موقعیت منطقه مورد مطالعه

روستای پالنگان با داشتن مناظر طبیعی چشم‌نواز، معماری سنتی پلکانی، پیشینه تاریخی و آداب و رسوم خاص، با شروع فعالیت مجتمع شیلات، معروفیت خاصی یافته، به نحوی که شهرت

1 Pritchett
2 Woolcock
3 Community-based Development
4 Bryant

پالنگان علاوه بر ایران، برخی از کشورهای جهان را درنوردیده است. فعالیت مزارع پرورش ماهی به عنوان یک طرح توسعه اجتماع محور که در پیوند با طبیعت و فرهنگ بومی پالنگان قرار گرفته و موجب جذب گردشگران بی شمار داخلی و خارجی شده است، حاوی بیم‌ها و امیدهایی برای توسعه محلی پالنگان است که ضرورت یک مطالعه جامعه‌شناختی را به منظور تحلیل ویژگی‌ها، الزامات، آثار و پیامدهای این پروژه توسعه‌ای، آشکار می‌سازد. این پژوهش بر آن است که با گذر از نگاه اثباتی آماری، طرح‌های توسعه اجتماع محور (با محوریت مجتمع شیلات پالنگان) را از منظری جامعه‌شناختی مورد واکاوی و مذاقه قرار دهد و به این پرسش‌ها پاسخ دهد که اولاً ویژگی طرح‌های توسعه اجتماع محور چیست؟ و ثانیاً الزامات اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و زیست‌محیطی این طرح‌ها کدامند؟

پیشینه پژوهش

در این بخش برخی از مطالعات داخلی و خارجی مرتبط مرور شده است. پژوهش‌های قبلی می‌توانند الهام‌بخش ما در انجام تحقیق باشند. پژوهش در مورد توسعه اجتماع محور اگرچه مسبقاً به سابقه است و در سال‌های اخیر نیز پژوهش‌های فراوانی در این زمینه انجام شده است، اما بیشتر این پژوهش‌ها معطوف به اجتماعات و محلات شهری بوده و اجتماعات محلی روستایی کمتر محوریت داشته‌اند. زاویه دید پژوهشگران نیز مبتنی بر چارچوب مفهومی و متغیرهای کلیدی مختلف، متفاوت بوده است. با عنایت به مفاهیم کلیدی این پژوهش: توسعه اجتماع محور، توسعه محلی، پرورش ماهی، پالنگان و گردشگری روستایی، تحقیقات پیشین با در نظر گرفتن این مفاهیم مرور شد. در برخی از پژوهش‌های داخلی، «توسعه اجتماع محور» در کانون بررسی بوده است، مانند: توانمندسازی اجتماع محور با رویکرد ظرفیت‌سازی در مناطق روستایی (مradزاده و همکاران، ۱۳۹۸)، فرایند بازآفرینی اجتماع محور محلات و ضرورت استفاده از راهبردها و سیاست‌های متناسب (قناد و صرافی، ۱۳۹۸)، بررسی اثربخشی سازمان‌های مالی اجتماع محور و نقش آن‌ها در توسعه نواحی روستایی (بریانی و همکاران، ۱۳۹۵)، توسعه گردشگری اجتماع محور با تأکید بر جنبه‌های قومی و محلی (صفرآبادی و طبیعی، ۱۳۹۶) و تدوین الگوهای برنامه‌ریزی روستایی بر اساس تجربیات به دست آمده از طرح‌های توسعه

اجتماع محور (ابراهیم زاده و پایدار، ۱۳۹۹). در برخی از پژوهش‌ها نیز به جای مفهوم توسعه اجتماع محور از «توسعه محلی» استفاده شده است مانند: بررسی آثار اجتماعی توسعه صنعتی بر توسعه پایدار محلی (عنبری و ملاکی، ۱۳۹۰)، نقش کارآفرینی اجتماعی در توسعه محلی (فیروزآبادی و دباغی، ۱۳۹۴)، نقش سرمایه اجتماعی در توسعه محلی (احد نژاد روشنی و همکاران، ۱۳۹۳؛ سالاری سردری و همکاران، ۱۳۹۳)، توسعه محلی و کارگزاران تغییر (دلپسند، ۱۳۹۷)، قابلیت سازمان‌های مردم‌نهاد دینی در توسعه محلی روستایی (فیروزآبادی و جعفری، ۱۳۹۵)، بررسی نقش رویکرد دارایی‌مبنا از جنبه‌های کالبدی و اجتماعی بر توسعه پایدار محلی (رضازاده و همکاران، ۱۳۹۲) و بررسی تأثیرات اجتماعی طرح‌های توسعه بر جوامع محلی (رمضانی و همکاران، ۱۳۹۸). تأثیر گردشگری روستایی بر توسعه محلی و توانمندسازی اجتماعی روستاییان نیز در پژوهش‌های (حسن‌وند، احسان و اسماعیل، ۱۳۹۰؛ برزگر و همکاران، ۱۳۹۵؛ آفاجانی و ازکیا، ۱۳۹۴؛ حیدری ساربان و ملکی، ۱۳۹۳؛ عینالی و همکاران، ۱۳۹۷)، بررسی شده است. در خارج از مرزهای ایران نیز برخی مطالعات مرتبط با پژوهش حاضر صورت گرفته است که در ادامه به آن‌ها اشاره می‌شود:

فاطمیما^۱ و همکاران (۲۰۱۶)، در مطالعه‌ای با عنوان «تأثیرات مدیریت شیلات اجتماع محور^۲ (CBFM) بر معیشت ماهیگیران»، نشان داده‌اند که رویکرد مدیریت شیلات اجتماع محور، عامل مهمی در مدیریت موفق شیلات است. مدیریت اجتماع محور باعث افزایش چشمگیر تولید سالانه ماهی، افزایش سطح درآمد خانوار، بهبود دسترسی به منابع و متنوع‌سازی وضعیت معیشتی شده است. لاویت^۳ و همکاران (۲۰۲۰)، در مطالعه‌ای با عنوان «توانمندسازی شیلات اجتماع محور در مقیاس کوچک از طریق چارچوب سیستم‌های غذایی»، نشان می‌دهند که با تأکید بر نیاز به ساختارها و سیاست‌هایی که بهتر با زمینه‌های شیلات در مقیاس کوچک تطبیق می‌یابند، می‌توان مشارکت اجتماعات را برانگیخت و آنان را توانمند ساخت. کاسزان^۴ و پاتیل^۵ (۲۰۲۰)، در مطالعه‌ای با عنوان «مشارکت در توسعه اصلاحات شیلات: شواهد از پاکستان»، به

1 Fatema

2 Community Based Fisheries Management

3 Lowitt

4 Kaczan

5 Pawan G. Patil

این نتیجه می‌رسد که آبی‌پروری از مزایای قابل توجهی برخوردار است و به‌عنوان مکمل اقتصادی عمل می‌کند. هالس^۱ و همکاران (۲۰۱۷)، در مطالعه‌ای با عنوان «رویکرد مدیریت شیلات اجتماع محور در بنگلادش» دریافته‌اند که مدیریت شیلات اجتماع محور عملکرد به مراتب بهتری نسبت به رژیم مدیریت دولتی موجود در بنگلادش دارد. چن^۲ و همکاران (۲۰۱۹)، در مطالعه‌ای با عنوان «منابع شیلات چگونه توسعه جوامع ماهیگیری ساحلی را افزایش می‌دهند»، چارچوبی برای توسعه پرورش ماهی ارائه کرده‌اند. در این چارچوب، چندین صنعت جدید مبتنی بر کشاورزی دریایی می‌توانند به‌عنوان نیروی محرکه برای تسریع در توسعه جوامع ماهیگیری عمل کنند. نیروهای محرک شامل توسعه صنعت تفریحی - گردشگری اجتماع محور، تقویت بازاریابی محلی محصولات ویژه دریایی، ترکیب مناظر بوم‌شناختی محلی و فرهنگ دهکده ماهیگیری برای توسعه فعالیت‌های تفریحی ماهیگیری و ادغام محصولات غذاهای دریایی با فعالیت‌های تفریحی است. سیمس^۳ و همکاران (۲۰۱۴)، در مطالعه‌ای با عنوان «شاخص ظرفیت اقتصادی روستایی^۴ (RCI)» ابزاری برای تعیین معیار برای حمایت از توسعه اقتصادی اجتماع محور، معتقدند که استراتژی‌های اجتماع محور، بهترین فرصت را برای توسعه اقتصادی روستایی ارائه می‌دهند. دو نیاز اصلی روستاییان در این زمینه، پشتیبانی مالی و کمک فنی است.

با مرور و جمع‌بندی پژوهش‌های قبلی، به اهمیت توانمندسازی و ایجاد ظرفیت در مناطق روستایی پی بردیم. همچنین مشخص شد که بررسی پیامدهای دوگانه طرح‌های توسعه ضرورت دارد. درک ما نسبت به آثار اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی گردشگری روستایی افزایش پیدا کرد. شناخت درستی از کارگزاران توسعه محلی و میزان و نحوه‌عاملیت آن‌ها پیدا کردیم. تأثیر سرمایه اجتماعی در روند توسعه محلی بر ما آشکار شد. قابلیت سازمان‌های مردم‌نهاد را در توسعه محلی دریافتیم. تأثیرات اجتماعی پروژه‌های توسعه را بیشتر متوجه شدیم و ضرورت مدیریت اجتماع محور در شیلات و پرورش ماهی بر ما عیان شد. به دلیل اینکه در کمتر پژوهشی، مطالعه‌ای جامعه‌شناختی بر روی طرح‌های توسعه اجتماع محور به‌منظور درک

1 Halls

2 Chen

3 Simms

4 Rural Economic Capacity Index

ویژگی‌ها و الزامات آنان در یک فضای عینی صورت گرفته است، این پژوهش سعی دارد به این مهم نائل آید.

چارچوب مفهومی

بیان مباحث نظری در این پژوهش به معنای پذیرش قطعی آن‌ها و استفاده به عنوان یک چارچوب نظری نیست، بلکه صرفاً از آن‌ها به عنوان چارچوبی مفهومی که نقش منبع ایجاد سؤال و راهنمای نمونه‌گیری نظری دارند، استفاده خواهد شد. توسعه اجتماع محور را می‌توان ایده بهبود زندگی انسان‌ها در مقیاس اجتماع محلی از طریق مشارکت آگاهانه، فعالانه و همدلانه دانست. یا آن را تغییر هدایت شده و برنامه‌ریزی شده‌ای قلمداد کرد که مردم را قادر می‌سازد تا به نشاط، حس رضایتمندی و زندگی مسالمت‌آمیزتری دست پیدا کنند (آسپالتر^۱ و سینگ^۲، ۲۰۰۸: ۲). ایجاد حس تعلق اجتماعی (فیلپس^۳ و پیتمن^۴، ۲۰۰۹: ۱) و بهبود کیفیت زندگی اجتماعات محلی (محمد^۵ و سیلونگ^۶، ۲۰۱۰: ۵)، از اهداف توسعه اجتماع محور است. می‌توان توسعه اجتماع محور را فرایند همکاری اجتماعات محلی و سازمان‌های داوطلب با حکومت به منظور بهبود رفاه دانست که به مثابه چتری، ساخت اجتماع محور، کنش اجتماع محور و توسعه اقتصادی اجتماع محلی را در بر می‌گیرد (میجلی، ۱۳۹۸: ۴۳۱).

در توسعه اجتماع محور بر روی توانمندسازی^۷ به عنوان یک ساختار چندبُعدی، با ابعاد روان‌شناختی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی تأکید می‌شود (استرزلکا^۸ و همکاران، ۲۰۱۷: ۴۶). در این میان، طی سال‌های اخیر، به‌ویژه توانمندسازی زنان به عنوان منبع و پتانسیل توسعه اجتماع محور (بنریا^۹، ۲۰۱۲) اهمیت ویژه‌ای یافته است. تأثیر توانمندسازی بر افزایش رضایت از زندگی در بین اجتماعات روستایی (حسین^{۱۰} و همکاران، ۲۰۱۹) و ارتقای مشارکت آن‌ها

1 Aspalter

2 Sing

3 Phillips

4 Pittman

5 Mohammad

6 Silong

7 Empowerment

8 Strzelecka

9 Beneria

10 Hossein

به منظور بهبود فرایند برنامه‌ریزی (اسپات^۱ واسکولو بیگ^۲، ۲۰۱۷ و جیمز^۳، ۲۰۱۳)، به این دلیل است که ضمن توانمندسازی، انسجام و اعتماد اجتماعی بیشتر و تعارض‌ها در بین جامعه محلی کمتر می‌شود (انگل^۴ و همکاران، ۲۰۱۲).

مفهوم توسعه محلی دارای محور^۵ (ABCD) توسط (کرتزمان^۶ و مک نایت^۷، ۱۹۹۳) مطرح شده است. آن‌ها معتقدند که اجتماعات، دارای‌های بسیاری همچون باشگاه‌ها و انجمن‌های غیررسمی، شبکه‌های محلی مراقبتی و حمایتی، تجارت‌های خرد محلی و سازمان‌های مذهبی برای بهره‌برداری دارند که دارای پتانسیل‌های تعاملی با توسعه محلی است. سرمایه اجتماعی^۸، یکی از مهم‌ترین دارای‌های اجتماعات محلی است؛ زیرا اجتماعاتی که پیوندهای اجتماعی قوی دارند و سطح بالایی از مشارکت اجتماعی دارند، محیط مثبتی را فراهم می‌کنند که در آن شکوفایی و کامیابی قابل تحصیل است. البته تمرکز بر دارای‌های مردم به این معنا نیست که آن‌ها به منابع بیرونی نیاز ندارند، بلکه هرگاه اجتماعات محلی منابع خودشان را تجهیز کنند و به کار گیرند، منابع بیرونی اثربخش‌تر خواهند بود (قانع‌راد، ۱۳۸۴: ۳۷۰).

روش پژوهش

ماهیت سؤال و مسئله پژوهش به عنوان نقطه اصلی کانون پژوهش، در انتخاب استراتژی پژوهش و نوع روش و رویکرد مورد نظر برای جمع‌آوری و تحلیل اطلاعات مؤثر است. با عنایت به اینکه که هدف این پژوهش، ارائه مدلی جامع و فرایندی برای فهم طرح‌های توسعه اجتماع محور است، این کار با انجام پژوهش کیفی از نوع نظریه زمینه‌ای^۹ که شیوه آن اکتشافی است، انجام شد. پژوهشگر در این روش، کار را با نظریه‌ای که از قبل در ذهن دارد، شروع نمی‌کند؛ بلکه آن را در عرصه واقعیت آغاز می‌کند و اجازه می‌دهد تا نظریه از درون داده‌هایی

1 Spath

2 Scolobig

3 James

4 Engel

5 Asset Based Community Development

6 Kretzman

7 Mcknight

8 Social Capital

9 Grounded Theory

که جمع‌آوری می‌کند، پدیدار شود (استراوس^۱ و کوربین^۲، ۱۳۹۵: ۳۴). پژوهش حاضر از نظر شیوه جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها از نوع توصیفی است؛ زیرا به مطالعه آنچه هست می‌پردازد. جامعه آماری مورد مطالعه در این پژوهش، اجتماع محلی پالنگان، نهادهای دولتی مرتبط با طرح پرورش ماهی پالنگان، مطلعین محلی و صاحبان مزارع پرورش ماهی هستند. روش نمونه‌گیری نظری^۳ و هدفمند برای این پژوهش در نظر گرفته شده است. نمونه‌گیری نظری، به‌عنوان فرایندی تعریف می‌شود که دربرگیرنده جمع‌آوری داده‌های مداوم برای خلق نظریه است. در این روش نمونه‌گیری، افرادی که برای پاسخگویی به سؤالات تحقیق انتخاب می‌شوند، بر اساس نظرات محقق و اهداف تعیین می‌شوند و نظرات محقق است که تعیین می‌کند چه کسانی می‌توانند به بهترین شیوه به سؤالات تحقیق جواب دهند. در پژوهش حاضر با افرادی که به‌نحوی به‌صورت مستقیم و یا غیر مستقیم با مجتمع شیلات پالنگان ارتباط دارند و یا تحت تأثیر پیامدهای آن قرار گرفته‌اند، مصاحبه صورت گرفته و تعداد نمونه نیز بر اساس اشباع نظری^۴ تعیین شده است (جدول شماره ۱).

جدول ۱. مشخصات افراد مصاحبه‌شونده و مدت‌زمان مصاحبه با آنان

شماره	نام	سن	تحصیلات	شغل	محل سکونت	مدت (دقیقه)
۱	کمال	۴۸	کارشناسی ارشد	کارمند جهاد کشاورزی	کامیاران	۴۵
۲	بهرروز	۳۵	کارشناسی ارشد	مدیرعامل شیلات	کامیاران	۵۰
۳	قهرمان	۵۷	سوم راهنمایی	پرورش ماهی (تکثیر)	پالنگان	۴۰
۴	حسام	۳۳	کارشناسی ارشد	دبیر و مطلع محلی	پالنگان	۴۲
۵	خسرو	۴۸	ابتدایی	پرورش ماهی	پالنگان	۳۹
۶	صلاح	۵۱	ابتدایی	پرورش ماهی	پالنگان	۳۶

1 Strauss

2 Corbin

3 Theoretical sampling

4 Theoretical Saturation

ادامه جدول ۱. مشخصات افراد مصاحبه‌شونده و مدت زمان مصاحبه با آنان

شماره	نام	سن	تحصیلات	شغل	محل سکونت	مدت (دقیقه)
۷	رامین	۴۹	کارشناسی ارشد	معاونت شیلات استان	سنندج	۵۰
۸	کبری	۴۳	دیپلم	بهورز	پالنگان	۳۰
۹	نعمان	۳۹	کارشناسی	شورای روستا	پالنگان	۷۰
۱۰	معاذ	۴۷	ابتدایی	پرورش ماهی	پالنگان	۵۲
۱۱	هوشنگ	۳۴	کارشناسی ارشد	دهیار	کامیاران	۸۵
۱۲	محمد ویس	۴۰	ابتدایی	پرورش ماهی	پالنگان	۳۵
۱۳	سرکاو	۳۷	دیپلم	پرورش ماهی	پالنگان	۸۰
۱۴	آرمان	۲۴	دیپلم	دکه دار	پالنگان	۲۷
۱۵	اسحاق	۵۷	ابتدایی	دامدار	پالنگان	۳۱
۱۶	سبحان	۵۲	ابتدایی	دکه دار	پالنگان	۲۵
۱۷	فریبرز	۴۲	دکتری حرفه‌ای	دامپزشک	کامیاران	۳۰
۱۸	ناصر	۴۶	کارشناسی ارشد	فرهنگی و مطلع محلی	کامیاران	۷۰
۱۹	سعید	۴۰	کارشناسی	مسئول میراث فرهنگی	کامیاران	۶۵
۲۰	سهراب	۳۲	دکتری تخصصی	دبیر و گردشگر	کامیاران	۶۰
۲۱	حمزه	۴۹	دیپلم	آزاد و مطلع محلی	کامیاران	۵۲
۲۲	دلبر	۴۲	کارشناسی	فرهنگی و مطلع محلی	کامیاران	۴۸
۲۳	حسین	۵۰	کارشناسی ارشد	باغدار و مطلع محلی	کامیاران	۷۰
۲۴	ملک	۴۲	ابتدایی	کارگر	پالنگان	۲۷
۲۵	مریم	۲۷	دیپلم	خیاط	پالنگان	۲۴

ابزار جمع‌آوری داده‌ها متناسب با پارادایم، روش و اهداف تحقیق است. از آنجایی که در روش نظریه زمینه‌ای (گراند تئوری)، می‌توان از داده‌های مختلف استفاده کرد، ابتدا اطلاعات اسنادی بررسی شدند.^۱ سپس اطلاعات میدانی از طریق مشاهده میدانی و مصاحبه فردی (مصاحبه عمیق، نیمه‌ساختاریافته) و مصاحبه گروهی (با استفاده از روش گروهی متمرکز)، جمع‌آوری شدند. برای تجزیه و تحلیل داده‌های مصاحبه و یادداشت‌های میدانی، از سه مرحله کدگذاری شامل کدگذاری باز^۲، کدگذاری محوری^۳ و کدگذاری انتخابی^۴ استفاده شد. در بحث ارزیابی تحقیق کیفی، به مسئله اعتبار (روایی) بیش از پایایی توجه می‌شود (فلیک^۵، ۱۳۹۴، ولکات^۶، ۱۹۹۰). در تحقیقات مختلف معیارهای متفاوتی برای ارزیابی پژوهش‌های کیفی از جمله تحقیقات مبتنی بر روش نظریه زمینه‌ای ارائه شده است. در این پژوهش برای اعتباربخشی به مدل و نتایج تحقیق، از روش‌های زاویه‌بندی (اجماع/مثلث‌سازی) و کنترل اعضا (بررسی توسط اعضا)، بهره گرفته شده است.

تحلیل یافته‌ها

پس از پیاده‌سازی متن مصاحبه‌ها بر روی کاغذ، کدگذاری باز آغاز شد. با استفاده از تحلیل محتوای سطر به سطر، مفاهیم استخراج شدند. سپس این مفاهیم که تعدادشان ۳۰۵ مفهوم بود با حذف مواردی که هم‌پوشانی داشت به ۲۷۶ مفهوم تقلیل پیدا کرد که بر مبنای نظر نویسندگان مقاله و برخی از اساتید و پژوهشگران حوزه توسعه، مفاهیم مذکور به ۴۳ مقوله تبدیل شد. به دنبال کدگذاری باز و مشخص شدن مقوله‌های اصلی تحقیق، کدگذاری محوری انجام شد. در این پژوهش، «شکل‌گیری توسعه اجتماع محور»، مقوله محوری نام گرفت؛ به گونه‌ای که می‌تواند تمام مقوله‌های شناسایی شده در این پژوهش را نمایندگی کند. در جدول شماره (۲) به

۱ منابع متعددی از داده‌های ثانویه برای تحلیل‌های کیفی وجود دارد؛ این منابع شامل رسانه‌های چاپی، اسناد نهادی و سازمانی، محتوای وبسایت‌ها و مطالب آرشیوی می‌شود. علاوه بر مطالب چاپی و متنی، تکنیک‌های کیفی می‌توانند از تحلیل سایر اشکال منابع ثانویه از قبیل: فیلم‌ها، عکس‌ها و صداها ضبط شده نیز بهره گیرند (سیلورمن و پترسون، ۲۰۱۵: ۹۵)

2 Open Coding
3 Axial Coding
4 Selective Coding
5 Flick
6 Wolcott

خلاصه‌ای از عبارت‌ها، مفاهیم و مقوله‌های مربوط به شکل‌گیری پدیده توسعه اجتماع محور در پالنگان، اشاره شده است.

جدول ۲. خلاصه‌ای از عبارت‌ها، مفاهیم و مقوله‌های مربوط به شکل‌گیری پدیده توسعه اجتماع محور در

پالنگان

ردیف	عبارت‌ها	مفاهیم	مقوله‌ها	الگوی پارادایمی
۱	پالنگان همیشه به پرآبی شهرت داشته - شیب مناسب از جنوب به شمال روستا برای هدایت آب - آب پالنگان بهترین شرایط دمایی را برای پرورش ماهی دارد- ما مردم سخت‌کوش و پیگیری داریم- در کارهای جمعی مشارکت داریم	آب خروشان- چشمه‌ها (بیلو)- توپوگرافی مناسب منطقه- موقعیت ارتباطی- سخت‌کوشی- سرمایه‌های اجتماعی - قدمت تاریخی	پتانسیل‌های طبیعی - پتانسیل‌های فرهنگی	شرایط علی
۲	مزرعه‌داران پالنگانی و بومی هستند- از سال ۱۳۷۸ و در تمام مراحل از طراحی، اجرا و بهره‌برداری حضور داشته‌ایم- جوانان با انگیزه و علاقه‌مند به تولید موجب پیشرفت کار شدند- اتحاد و همبستگی مثال‌زدنی پالنگانی‌ها در انجام کارهای جمعی	همکاری خوب- علاقه‌مندی- نیروی کار جوان- همگرایی ویژه- از سال ۱۳۷۸ تا کنون	اجتماع محلی پالنگان-میزان- شدت و دوره زمانی	شرایط زمینه‌ای
۳	مردم پالنگان پای کار بودند- دولت حمایت خوبی داشت- مردم ما قبل از احداث مزارع نیز به شکل سنتی در رودخانه ماهیگیری می‌کردند- وضع اقتصادی مردم بهتر شده- مزرعه‌داران در طول زمان آموزش دیده و توانمندی لازم را کسب کرده‌اند.	مشارکت محلی- حمایت دولتی- بهبود کیفیت زندگی- آگاهی و شعور اجتماعی- تناسب با عقاید و باورها- تعلق اجتماعی- توانمندسازی	شکل‌گیری توسعه اجتماع محور	پدیده محوری

ادامه جدول ۲. خلاصه‌ای از عبارات‌ها، مفاهیم و مقوله‌های مربوط به شکل‌گیری پدیده توسعه اجتماع محور در

پالنگان

ردیف	عبارت‌ها	مفاهیم	مقوله‌ها	الگوی پارادایمی
۴	خانواده و مدرسه نقش مهمی برای آموزش و توانمندسازی دارند- موفقیت این طرح بدون حمایت دولت ممکن نیست- تسهیلات بانکی لازم داریم- اگر منابع آبی خوبی نداشتیم امکان موفقیت نبود- طبیعت زیبای پالنگان گردشگران را جذب می‌کند.	مدرسه- خانواده- جهاد کشاورزی- امور آب- تسهیلات بانکی- دامپزشکی- منابع آبی مناسب- طبیعت بکر و زیبا	عوامل آموزشی- عوامل دولتی- عوامل نهادی- عوامل اقتصادی و عوامل جغرافیایی	عوامل مداخله‌گر
۵	برای حدود ۵۰۰ نفر به شکل مستقیم و غیرمستقیم شغل ایجاد شده- پرورش ماهی درآمد خوبی دارد- اگر مدیریت و حمایت دولتی نبود، موفق نمی‌شدیم- نظارت لازم است- فرهنگ اورامانات غنی است و قابلیت تطبیق دارد.	اشتغال پایدار- درآمد مناسب- برنامه‌ریزی- مدیریت- آموزش- ترویج- تحقیق- نظارت- حمایت- اجتماع محلی- فرهنگ- عزم همگانی	اقتصادی، سیاسی، تحقیقاتی، آموزشی ترویجی، نظارتی مدیریتی، حمایتی بهداشتی، اجتماعی و فرهنگی	راهبردها
۶	با اجرای این طرح گردشگران زیادی به روستا می‌آیند- شغل‌های جدیدی مانند دکه‌داری، دست‌فروشی و باربری ایجاد شده- گاهی تحت تأثیر الگوهای رفتاری گردشگران قرار می‌گیریم- نسبت به انجام دامداری بی‌رغبت شده‌ایم- مصرف مواد مخدر در روستا افزایش پیدا کرده- برخی اوقات با گردشگران به‌ویژه گردشگران کرمانشاهی درگیری داشته‌ایم- باغداری رونق پیدا کرده	مشاغل جدید- درآمدزایی- مدارا- الگوگیری- افزایش قیمت- تغییر سبک زندگی و سبک مصرف- پویایی- احیای سنت‌ها- بی‌رغبتی- اعتیاد- نزاع- توسعه باغداری- تضاد منافع	رونق گردشگری و پیامدهایش، پیامدهای فرهنگی، پیامدهای اقتصادی، پیامدهای زیست‌محیطی	پیامدها

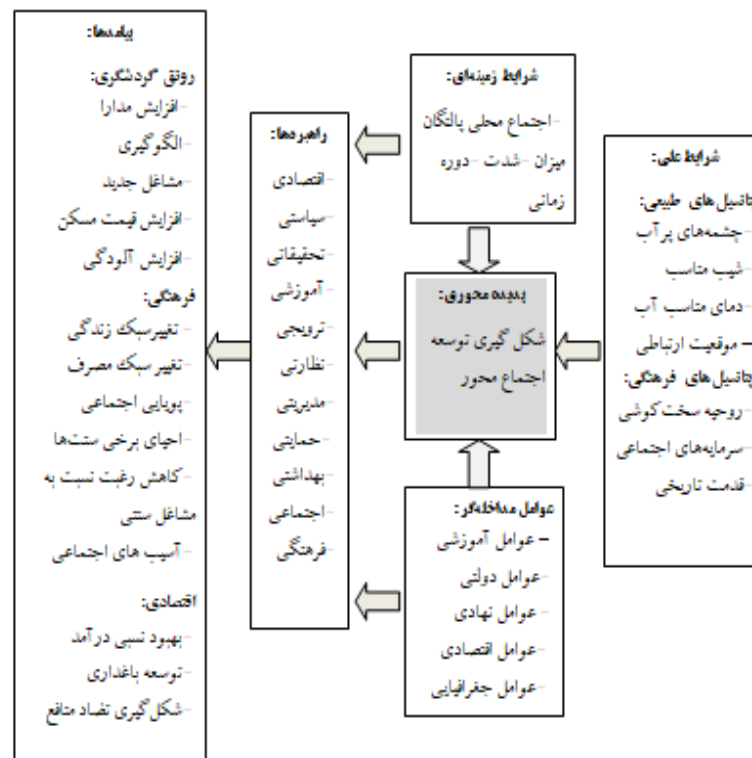
تقریباً اکثر افرادی که مورد مصاحبه قرار گرفتند، معتقد بودند که مجتمع شیلات پالنگان نمونه مناسبی از یک طرح توسعه اجتماع محور است. بخشی از مصاحبه‌ها برای تأیید این مطلب:

«فقط استارت اولیه را دولت زد، پس از آن مردم همه بودیم و مشارکت داشتیم... الان هم که از صفر تا صد پرورش ماهی را خودمان انجام می‌دهیم» (مصاحبه شماره ۵).
«تلاش و پیگیری و همراهی مردم و البته حمایت دولت موجب موفقیت طرح شد» (مصاحبه شماره ۱۸).

«همکاری مردم صبور پالنگان که آگاهی و شعور اجتماعی خوبی داشتند و روحیه سخت‌کوشی داشتند و همچنین تناسب طرح پرورش ماهی با باورها و عقاید بومی آنان از دلایل موفقیت این طرح بود. در این پروژه از ظرفیت‌های طبیعی و فرهنگی پالنگان به خوبی استفاده شد. مزرعه‌داران هم با دیدن آموزش‌های مستمر، تبادل تجربیات خود با یکدیگر و استفاده از فضای مجازی، تولید خود را افزایش داده‌اند» (مصاحبه شماره ۷).

«از همان اول یک شورای اجرایی سه نفره تشکیل دادیم. ابتدا برخی از اهالی ممانعت می‌کردند ولی ما آن‌ها را راضی کردیم. حتی در هنگام حفر کانال آب چندین منزل در مسیر کانال بودند که به صورت ریش سفیدی و با جلب رضایت و خرید خانه‌ها کار را پیش بردیم. با پیمانکار شرط کردیم که حتماً باید تمام نیروی کار برای احداث کانال آب و درست کردن مزارع از مردم خود پالنگان باشند و پیمانکار هم قبول کرد. دولت درست کرد و واگذار کرد به مردم. تقریباً تمام مزرعه‌داران هم پالنگانی هستند که اکثراً سه‌دانگ سه‌دانگ سهم دارند» (مصاحبه شماره ۲۱).

پس از تکمیل کدگذاری محوری با ترسیم یک الگوی پارادایمی که مقوله‌ها را در قالب شرایط علی، پدیده محوری، شرایط زمینه‌ای، عوامل مداخله‌گر، راهبردها و پیامدها به هم پیوند می‌زند، سعی شد روایت یا داستان شکل‌گیری توسعه اجتماع محور در منطقه پالنگان تشریح و تحلیل شود.

مدل ۱. شکل‌گیری توسعه اجتماع محور، حاصل پژوهش حاضر

شرایط عالی

مهم‌ترین دلیل انتخاب پالنگان برای اجرای طرح پرورش ماهیان سردآبی از نوع قزل‌آلای رنگین‌کمان، وجود منابع کافی «آب» به شکل خروشان است که از چندین چشمه^۱ پر آب واقع در قسمت جنوبی روستا تغذیه می‌شود.

«یکی از دل‌خوشی‌های مردم پالنگان همیشه این آب خروشان بوده که از وسط روستا گذشته است. می‌گویند عده‌ای از مردم پالنگان قبل از انقلاب به عراق رفته بودند. یکی از این افراد بلندبلند صحبت می‌کرده. مخاطب عراقی گفته شما در هرجایی زندگی می‌کنید مطمئن هستم

۱. در زبان محلی به این چشمه‌سارها بیلو گفته می‌شود. برخی از معروف‌ترین بیلوها که آب مزارع شیلات را تأمین می‌کنند، عبارتند از: خاتونان، شیخ عمر، شیته، عمارت، شیخ علاءالدین و هشی (مصاحبه شماره ۲۳)

یا در روستای شما آب زیاد وجود دارد یا شما در کنار آب زندگی می‌کنید که عادت کردید با صدای بلند صحبت کنید و این چنین سرزنده و سرحال هستیید» (مصاحبه شماره ۹).

به لحاظ توپوگرافی شیب روستا به صورتی است که این آب خروشان به راحتی می‌تواند به قسمت شمالی روستا حرکت کند که از این قابلیت به خوبی استفاده شده و با ایجاد یک کانال سرپوشیده به طول ۱۸۰۵ متر که قسمتی از آن از دل روستا می‌گذرد، آب را به مزارع پرورش ماهی هدایت کرده‌اند (مشاهدات میدانی). یکی دیگر از قابلیت‌های اساسی مربوط به درجه حرارت مناسب آب است که معمولاً دمایی بین ۸ تا ۱۶ درجه سانتی‌گراد دارد که بهترین دما برای پرورش ماهی قزل‌آلای رنگین‌کمان است (مبتنی بر اطلاعات مصاحبه شماره ۷). پالنگان بر مسیر جاده طبیعت‌گردی کامیاران به اورامان و میوان قرار گرفته است و به دلیل اینکه نخستین روستای اورامی زبان از سمت شهرستان‌های سنندج و کرمانشاه به مقصد میوان است، «دروازه اورامانات» لقب گرفته است. این موقعیت ارتباطی برای تولید و فروش ماهی و به تبع آن جذب گردشگر اهمیت دارد (استنباط از مصاحبه شماره ۹).

یکی از مهم‌ترین دلایل موفقیت طرح پرورش ماهی در این بوم روستایی را می‌توان مرتبط با خصیصه بارز فرهنگی اجتماع محلی، یعنی روحیه «سخت‌کوشی» دانست. تمام مصاحبه‌شوندگان قائل به وجود چنین خصیصه‌ای در پالنگان بودند. اهالی پالنگان این خصیصه را با ساخت منازل سنگی در اراضی کوهستانی شیب‌دار با استفاده از مصالح طبیعی و همچنین سبک معیشتی دشوار مبتنی بر دامداری طی سال‌های متمادی، عینیت بخشیده‌اند. وجود سرمایه‌های اجتماعی (عمدتاً درون‌گروهی) مبتنی بر اعتماد و یکدلی که پیامد آن نوعی مشارکت اجتماعی مثال‌زدنی خاص پالنگانی‌هاست در پایداری طرح توسعه‌ای اجتماع محور مؤثر بوده است. «پالنگان به استناد اوراق برجامانده تاریخی (بنچاق هورامان)، شعر هرمزگان و کتیبه تنگی‌ور و همچنین وجود امرای گوران (کلهر و اردلان) در آن، دارای سوابق روشن و برجسته‌ای در تاریخ سرزمین ایران بوده که در طی زمان با حفظ استقلال معیشتی و فرهنگی خود و ایستادگی در برابر تهاجم فیزیکی و فرهنگی بیگانگان توانسته است جایگاه ویژه‌ای را در تاریخ کردستان و ایران احراز کند (پیری، ۱۳۹۸: ۳). این پیشینه تاریخی نیز می‌تواند قوام‌بخش توسعه اجتماع محور در این دیار باشد.

شرایط زمینه‌ای

منابع طبیعی، سرمایه و نیروی انسانی مهم‌ترین عوامل تولید به حساب می‌آیند. در این میان نیروی انسانی نقش کلیدی‌تری دارد. اجتماع محلی پالنگان تأمین‌کننده این نیروی انسانی با ویژگی‌های بومی خاص از جمله سازگاری است. مردم روستا توانسته‌اند در فرایند این طرح در طول زمان از طراحی، اجرا تا توسعه طرح، نقش فعالی را ایفا کنند.

عوامل مداخله‌گر

عوامل مداخله‌گر را می‌توان ذیل عوامل آموزشی، دولتی، نهادی، اقتصادی و جغرافیایی دسته‌بندی کرد که به سهم خود در شکل‌گیری و قوام طرح پرورش ماهی پالنگان دخیل بوده‌اند. آموزش مزرعه‌داران برای تولید بهتر ماهی، همکاری و همراهی دولت با مجتمع شیلات از طریق برخی سازمان‌ها و ادارات مانند جهاد کشاورزی، امور آب، دامپزشکی، بانک کشاورزی و ... ، نقش نهاد خانواده، تعلیم و تربیت، سیاست و اقتصاد در این طرح و بالاخره شرایط جغرافیایی روستا مانند منابع آبی مناسب، آب‌وهوا، موقعیت ارتباطی مطلوب و طبیعت بکر و زیبای روستا هرکدام اهمیت خاص خود را دارند.

راهبردها

از جمله راهبردهای اقتصادی که موجب شکل‌گیری طرح پرورش ماهی با ویژگی اجتماع‌محور شده است، می‌توان به ایجاد اشتغال پایدار در روستا اشاره کرد، به گونه‌ای که این طرح برای حدود ۱۵۰ نفر به طور مستقیم و برای حدود ۵۰۰ نفر به طور غیرمستقیم شغل ایجاد کرده است. ایجاد درآمد مناسب برای اجتماع محلی نیز راهبرد کارآمدی است. راهبرد اقتصادی توسعه این طرح و سهمیم کردن تعداد بیشتری از اجتماع محلی پالنگان، مطلوب اهالی است. راهبرد سیاستی از این نظر قابل اعتناست که چون در جامعه ایران دولت کارگزار عمده توسعه است و عملاً بازتوزیع‌کننده منابع عمومی است، هنوز هم ضرورت تدوین سیاست‌ها و برنامه‌هایی شبیه طرح شیلات پالنگان مورد انتظار است؛ چه بسا اگر دولت برای اجرای طرح مذکور پیش‌قدم نمی‌شد، ما شاهد چنین طرحی در منطقه نبودیم. «تحقیقات، آموزش و ترویج، رمز موفقیت جهاد کشاورزی برای اجرای موفق چنین طرح‌هایی بوده است» (مصاحبه‌شونده شماره ۷). این عناصر

ضروری، ضامن پیشرفت و موفقیت هرچه بیشتر طرح نیز خواهند بود. نظارت رسمی و غیررسمی نیز تضمین‌کننده موفقیت طرح است. نظارت‌های رسمی بیشتر از جانب نهادهای مرتبط دولتی صورت می‌گیرد، به‌عنوان نمونه شبکه دامپزشکی ناظر بر رعایت اصول بهداشتی از جانب مزرعه‌داران است. اداره محیط زیست نظارت‌های خاص خود را اعمال می‌کند. سازمان میراث فرهنگی، جهاد کشاورزی، امور آب شهرستان و... نیز نظارت خاص خود را دارند. نظارت‌های غیررسمی نیز بیشتر در قالب فشارهای گروهی اعمال می‌شود. راهبرد مدیریتی چنین طرح بزرگی قطعاً نیازمند حمایت دولت و همراهی اجتماع محلی است. راهبرد بهداشتی در زمینه پرورش ماهی اهمیت بسیار زیادی دارد زیرا ماهی قزل‌آلا به کوچک‌ترین آلودگی منابع آبی حساسیت نشان می‌دهد. پاک نگه‌داشتن آب در پالنگان نیازمند عزم همگانی و همراهی تمام اهالی پالنگان، پرورش‌دهندگان ماهی، گردشگران و حمایت‌های دولتی است. و بالاخره پیشرفت و توسعه طرح‌های توسعه از این دست که با گردشگری روستایی و پیامدهای آن پیوند یافته، نیازمند راهبردهای اجتماعی و فرهنگی مانند استفاده از ظرفیت‌های فرهنگی اجتماع محلی، همگرایی اجتماعی و حضور پررنگ سازمان‌های مردم‌نهاد است.

پیامدها

رونق گردشگری در پالنگان را می‌توان مهم‌ترین پیامد اجرای طرح پرورش ماهی دانست. چون دقیقاً از سال ۱۳۸۲ و با رهاسازی ماهی در استخرها بود که روزه‌روز بر تعداد گردشگران افزوده شد؛ به‌نحوی که گاهی جمعیت این گردشگران به‌ویژه در فصل بهار و روزهای تعطیل تا مرز پنج هزار نفر هم پیش می‌رود. ورود این حجم از گردشگر، زمینه شکل‌گیری برخی مشاغل جدید مانند: دکه‌داری، دست‌فروشی، باربری و اسکان مسافر را فراهم کرده و از نظر اقتصادی بهبود نسبی درآمد اهالی را به‌دنبال داشته است. «هرچند زیرساخت‌های لازم برای گردشگری در این روستا هنوز فراهم نشده است» (استنباط از مصاحبه شماره ۲۰). ارتباط مستمر اجتماع محلی با گردشگران ضمن افزایش مدارای اجتماعی اهالی پالنگان موجب شده که در پاره‌ای موارد آنان مشی گردشگران را در قالب الگوهای رفتاری سرمشق خود قرار دهند که این مسئله تا حدی تغییراتی را در سبک زندگی و سبک مصرف اجتماع محلی حاصل کرده است. «کاهش رغبت نسبت به انجام مشاغل سنتی بومی مانند دامداری به‌ویژه در بین نسل جوان» (استنباط از

مصاحبه‌های شماره ۱۲ و ۲۵) را می‌توان در این راستا تحلیل کرد. تقاضای مسکن اجاره‌ای برای اقامت گردشگران، «قیمت زمین و مسکن در پالنگان را به شدت افزایش داده است» (استنباط از مصاحبه‌های شماره ۴ و ۲۳). اثرات دوگانه (مثبت و منفی) رونق گردشگری که حاصل احداث مجتمع شیلات است، به خوبی مشهود است. در کنار افزایش پویایی اجتماعی، توسعه باغات^۱ در قسمت‌های شمالی روستا و فراهم شدن زمینه برای برگزاری برخی جشن‌ها مانند مراسم نوروز زمستانی که از اول تا پنجم اسفند برگزار می‌شود و برپایی جشنواره‌هایی مانند بازی‌های بومی و محلی، برخی پیامدهای نامطلوب نیز مشاهده می‌شود؛ افزایش آلودگی‌های زیست‌محیطی اعم از انباشت زباله‌ها یا آلودگی نسبی منابع آبی به‌ویژه آب تأمین‌کننده مزارع پرورش ماهی، خطری جدی در مسیر توسعه پالنگان است. اگر منابع آبی بیشتر آلوده شود، حتی می‌تواند زنگ خطر را برای تعطیلی کل مجتمع شیلات به صدا درآورد. «شیوع مصرف مواد مخدر و افزایش نسبی مصرف مشروبات الکلی به‌ویژه در میان نسل جوان نیز از جمله آسیب‌هایی است که نمی‌توان به‌سادگی از کنار آن گذشت» (بر اساس مصاحبه‌های شماره ۸، ۲۱، ۲۲ و ۲۵). «تنوع شغلی ایجاد شده نیز در کنار مزایای غیرقابل‌انکارش، نوعی تضاد منافع را در بین برخی مشاغل شکل داده که گاهی موجب اختلافاتی می‌شود» (مصاحبه شماره ۱۱). پرورش‌دهندگان ماهی معتقدند که فضولات حیوانی دامداران موجب آلودگی آب می‌شود؛ در مقابل دامداران نیز استفاده از منابع آبی روستا را حق خود می‌دانند. پرورش‌دهندگان ماهی با دکه‌داران نیز اختلافاتی دارند؛ آنان در کنار تولید ماهی علاقه‌مند به دادن خدمات به گردشگران برای کسب درآمد بیشتر هستند. اختلاف دامداران با کسانی که درزمینه اسکان مسافر فعالیت دارند، بیشتر بر سر این است که اسکان‌دهندگان نمی‌پسندند که محیط بیرونی فضاهای استیجاری با فضولات حیوانی آلوده شود و دامداران نیز وجود فضولات حیوانی را امری طبیعی می‌پندارند که خاص شیوه معیشت مبتنی بر دامداری است. می‌توان فهرست طولانی‌تری از پیامدهای مثبت و منفی ذکر کرد. به‌عنوان مثال، درحالی‌که بازار شهرستان کامیاران به‌دلیل قرار گرفتن در مسیر گردشگران رونق بیشتری پیدا کرده است، اما هم‌زمان آمار تصادفات به‌ویژه در حدفاصل این شهرستان تا روستای پالنگان افزایش معناداری داشته است.^۲

۱ طرح توسعه باغات نیز خود در برگیرنده مزایا و مشکلاتی است که تشریح آن خارج از حوصله این نوشتار است.

۲ نگارنده بارها شاهد وقوع تصادفات مرگبار در این مسیر بوده است.

بحث و نتیجه‌گیری

هدف این پژوهش مطالعه جامعه‌شناختی طرح‌های توسعه اجتماع محور و درک ویژگی‌ها و الزامات این طرح‌ها، بود. مجتمع شیلات پالنگان با ۵۴ مزرعه پرورش ماهی و یک مرکز تکثیر بچه‌ماهی به‌عنوان میدان تحقیق انتخاب شد. به‌دلیل اینکه این طرح در بافت و زمینه محلی روستای پالنگان که شرایط و ویژگی‌های طبیعی و فرهنگی خاص خود را دارد، اجرا شده بود، ضرورت داشت با یک مطالعه دقیق جامعه‌شناختی از طریق بررسی اسنادی، مشاهدات میدانی و مصاحبه عمیق فردی و گروهی با کسانی که به‌صورت مستقیم یا غیر مستقیم با طرح مذکور ارتباط داشته و یا تحت تأثیر پیامدهای آن قرار گرفته‌اند، به فهم دقیقی از توسعه اجتماع محور برسیم. با کمی احتیاط می‌توان ادعا کرد که در پالنگان توسعه اجتماع محور شکل گرفته است، که در واقع «پدیده محوری» پژوهش حاضر است. شرایط علی شکل‌گیری این پدیده در قالب پتانسیل‌های طبیعی (وجود منابع کافی «آب»، شیب مناسب، دمای مطلوب آب و موقعیت ارتباطی) و پتانسیل‌های فرهنگی (روحیه «سخت‌کوشی»، سرمایه‌های اجتماعی و قدمت تاریخی)، قابل بیان است. اجتماع محلی پالنگان با تأمین نیروی انسانی با ویژگی‌های بومی خاص از جمله سازگاری، شرایط زمینه‌ای لازم را برای موفقیت این طرح فراهم کرده است. عوامل آموزشی، دولتی، نهادی، اقتصادی و جغرافیایی نیز در شکل‌گیری و قوام این شکل از توسعه بومی دخیل بوده‌اند. طبیعت زیبای پالنگان همراه با معماری سنتی پلکانی و پیشینه تاریخی و آداب و رسوم خاص آن، با شروع فعالیت مجتمع شیلات، معروفیت خاصی یافته به‌نحوی که شهرت پالنگان علاوه بر ایران، برخی کشورهای جهان را درنوردیده است. فعالیت مزارع پرورش ماهی در پیوند با طبیعت و فرهنگ بومی پالنگان قرار گرفته و موجب جذب گردشگران بی‌شمار داخلی و خارجی شده است، که این خود حاوی بیم‌ها و امیدهایی برای توسعه محلی پالنگان است. طرح پرورش ماهی در پالنگان حاوی پیامدهای دوگانه‌ای (مثبت و منفی) برای اجتماع محلی بوده است که می‌توان آن‌ها را در قالب پیامدهای رونق گردشگری (افزایش مدارا، الگوگیری، مشاغل جدید، افزایش قیمت مسکن و افزایش آلودگی)، پیامدهای فرهنگی (تغییر سبک زندگی، تغییر سبک مصرف، پویایی اجتماعی، احیای برخی سنت‌ها،

کاهش رغبت نسبت به مشاغل بومی سنتی، و بروز برخی آسیب‌های اجتماعی) و پیامدهای اقتصادی (بهبود نسبی درآمد، توسعه باغداری و شکل‌گیری تضاد منافع)، بیان کرد. باتوجه به چارچوب مفهومی و نتایج این پژوهش، توسعه اجتماع محور را می‌توان ایده بهبود زندگی انسان‌ها در مقیاس اجتماع محلی از طریق مشارکت آگاهانه، فعالانه و همدلانه دانست. نشاط، حس رضایتمندی و زندگی مسالمت‌آمیز از نتایج این گونه از توسعه است. ایجاد حس تعلق اجتماعی، توانمندسازی، مشارکت محلی، استفاده از ظرفیت‌های محلی، حمایت دولتی، پایداری اقتصادی، نفع همگانی و درنهایت بهبود کیفیت زندگی اجتماعات محلی، ویژگی‌های توسعه اجتماع محور هستند. توسعه اجتماع محور مبتنی بر معیشت، قابلیت و دارایی‌های طبیعی و فرهنگی اجتماع محلی است. بر اساس دیدگاه دارایی‌مبنا، با بسیج دارایی‌های محلی نظیر سرمایه‌های اجتماعی و کالبدی می‌توان برای توسعه اجتماعات محلی ظرفیت‌سازی کرد.

الزامات توسعه اجتماع محور نیز در پنج بخش قابل طرح است:

- ۱) **الزامات اجتماعی:** شامل برخی خصوصیات اجتماع محلی مانند تعامل‌گرایی، مدارا، اعتقاد به کار گروهی، جدیت و سخت‌کوشی است. سرمایه اجتماعی هم یکی از مهم‌ترین دارایی‌های اجتماعات محلی برای توسعه است؛ زیرا اجتماعاتی که پیوندهای اجتماعی قوی دارند و دارای سطح بالایی از مشارکت اجتماعی هستند، محیط مثبتی را برای شکوفایی و کامیابی جمعی فراهم می‌کنند.
- ۲) **الزامات فرهنگی:** طرح‌های توسعه باید متناسب با عقاید و باورهای فرهنگی اجتماع محلی باشد. پرورش ماهی در پالنگان تضادی با فرهنگ بومی نداشته است.
- ۳) **الزامات اقتصادی:** ایجاد اشتغال پایدار برای اجتماع محلی، درآمدزایی و فراهم کردن بستری برای سهم شدن تمام افراد از مزایای اقتصادی طرح‌های توسعه است.^۱
- ۴) **الزامات سیاسی:** ضرورت تدوین سیاست‌هایی برای حمایت و پشتیبانی از طرح‌های توسعه اجتماع محور، احساس می‌شود. همان‌گونه که در بخش پیشینه پژوهش اشاره شد، سیمس و

۱ برخی از اهالی پالنگان معتقدند که مزایای اقتصادی طرح بیشتر نصیب افرادی شده است که از قبل زمینه‌های اقتصادی بهتری داشته‌اند و انتقاد می‌کنند که برخی از سرمایه‌داران پالنگانی که در خارج از روستا سکونت داشتند، چون هم توان مالی بهتری داشتند و هم نسبت به روستائینان از سودآوری پرورش ماهی آگاه‌تر بودند، بسیاری از مزارع را خریداری کردند. (مصاحبه گروهی با برخی از اهالی)

همکاران (۲۰۱۴)، هم دریافته بودند که جوامع روستایی در شناسایی و اجرای استراتژی‌های خود به پشتیبانی مالی و کمک فنی نیاز دارند.

۵) الزامات زیست‌محیطی: یکی از نکات مهمی که در توسعه اجتماع محور باید مد نظر قرار گیرد، پایداری^۱ از طریق رعایت مسائل زیست‌محیطی است. فیروز توفیق با بیان اینکه از دهه ۵۰ در طرح‌ها و پروژه‌های مختلفی به‌عنوان مجری یا مشاور در ایران همکاری داشته است، می‌افزاید: فصل مشترک پیام همه مطالعات چیزی جز هشدار نسبت به تخریب منابع تجدیدشونده نبوده است. او معتقد است که در کشور ما تخریب مراتع و جنگل‌ها، فرسایش خاک، صید بی‌رویه و آلودگی آب‌ها فجایعی هستند که نباید ساده از کنار آن‌ها گذشت (توفیق، ۱۳۸۳: ۲۵).

پیشنهاد‌های کاربردی تحقیق

طرح‌های توسعه اجتماع محور از نوع پرورش ماهی برای بقا و پیشرفت خود نیازمند حمایت بخش دولتی در قالب حمایت مالی و فنی هستند. پیشنهاد می‌شود این حمایت‌ها در قالب پرداخت تسهیلات بانکی و مشاوره فنی صورت گیرد؛ در طراحی چنین طرح‌هایی به‌منظور پیشگیری از بروز پیامدهای نامطلوب، قبل از شروع پروژه، ارزیابی تأثیرات اجتماعی صورت گیرد؛ در مواردی مانند طرح پرورش ماهی پالنگان که با گردشگری روستایی پیوند می‌یابد، نیاز به همکاری و همگرایی بیشتری میان اجتماع محلی و سازمان‌های ذی‌ربط وجود دارد. در این زمینه باید شرح وظایف و حدود اختیارات کاملاً مشخص باشد؛ در برنامه‌ریزی اولیه چنین طرح‌هایی دقت شود که تمامی اجتماع محلی از مزایای اقتصادی آن منتفع شوند تا زمینه شکل‌گیری تضاد منافع و اختلاف فراهم نشود؛ پرورش ماهی قزل‌آلا نیازمند وجود منابع آبی سالم است. در واقع مهم‌ترین خطری که مجتمع شیلات پالنگان را تهدید می‌کند افزایش آلودگی آب است که در صورت تداوم می‌تواند این مجتمع را به تعطیلی بکشانند. پیشنهاد می‌شود که مزرعه‌داران با کمک دولت یک تصفیه‌خانه مجهز به دستگاه ازن‌ساز در قسمت ورودی آب، تعبیه کنند.

منابع

- ابراهیم‌زاده آسمین، حسین ؛ پایدار، ابوذر (۱۳۹۹). الگوی فرایندی برنامه‌ریزی روستایی بر مبنای تجربیات طرح‌های توسعه اجتماع‌محور (طرح‌های دهه ۱۳۹۰ در کانون‌های بحرانی سیستان، ریگان و جازموریان). نشریه پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی، دوره ۹، شماره ۳.
- احدنژاد روشنی، محسن؛ یاری قلی، وحید؛ اجاقلو، روح اله (۱۳۹۳). نقش سرمایه اجتماعی در توسعه پایدار محلی (مورد مطالعه: محله نارمک تهران)، نشریه مطالعات جامعه‌شناختی شهری، دوره ۴، شماره ۱۲.
- ازکیا، مصطفی (۱۳۸۱). جامعه‌شناسی توسعه، تهران: نشر کلمه.
- استراوس، انسلم ال ؛ کوربین، جولیت (۱۳۹۵). مبانی پژوهش کیفی؛ فنون و مراحل تولید نظریه زمینه‌ای، ترجمه ابراهیم افشار، تهران: نشر نی، چاپ پنجم.
- آقاجانی، حمید ؛ ازکیا، مصطفی (۱۳۹۴). تحلیل جامعه‌شناختی تأثیرات صنعت گردشگری بر توسعه منطقه‌ای استان گیلان (مورد مطالعه: شهرستان رشت)، مجله مطالعات توسعه اجتماعی ایران، سال هفتم، شماره چهارم.
- برزگر، صادق؛ رضایی، طیبه ؛ جان‌بابانژاد، محمد حسین (۱۳۹۵). اثرات گردشگری محلی در توسعه پایدار روستایی (نمونه مطالعاتی: روستای فارسین)، نشریه میراث فرهنگی و گردشگری، دوره ۱ شماره ۳.
- بریمانی، فرامرز؛ ریاحی، وحید؛ جلالیان، حمید ؛ مهرعلی تبار، مرتضی (۱۳۹۵). بررسی ابعاد اثربخشی سازمان‌های مالی اجتماع‌محور بر توسعه اجتماعی اقتصادی نواحی روستایی، فصلنامه جامعه‌شناسی نهادهای اجتماعی، دوره سوم، شماره ۸.
- پیری، محمدباقر (۱۳۹۸). جغرافیای تاریخی پالنگان، انتشار شخصی.
- توفیق، فیروز (۱۳۸۳). آمایش سرزمین: تجربه جهانی و انطباق آن با وضعیت ایران، تهران: انتشارات معاونت عمرانی و شهرسازی وزارت مسکن و شهرسازی.
- حسن‌وند، احسان و اسماعیل (۱۳۹۰). امکان‌سنجی گردشگری روستایی و آثار آن بر توسعه روستایی (بررسی موردی منطقه کهمان در شهرستان سلسله)، مجله توسعه روستایی، دوره سوم، شماره ۲.
- حیدری ساربان، وکیل ؛ ملکی، ابوذر (۱۳۹۳). ارزیابی نقش گردشگری روستایی در توانمندسازی اجتماعی روستایی، مورد مطالعه: روستای ده زیارت، شهرستان بوانات، استان فارس، مجله توسعه روستایی، دوره ششم، شماره ۲، ص ۲۷۹-۲۹۸.

- دلپسند، کامل (۱۳۹۷)، توسعه محلی و کارگزاران تغییر (بررسی جامعه شناختی نیروهای موثر در توسعه محلی منطقه مرزی پیرانشهر)، رساله دکتری جامعه‌شناسی دانشگاه تهران.
- رضازاده، راضیه؛ محمدی آیدغمیشی، فاطمه؛ رفیعیان، مجتبی (۱۳۹۲). نقش رویکرد دارایی مبنا در توسعه پایدار محلی (مطالعه موردی: محله امامزاده حسن تهران)، فصلنامه علمی پژوهشی مرکز پژوهشی هنر معماری و شهرسازی نظر، شماره ۲۵، سال دهم.
- رضضانی، رؤیا؛ امیری، محمدجواد؛ زبردست، لعبت (۱۳۹۸). ارزیابی اثرات اجتماعی طرح‌های توسعه بر جوامع محلی، مورد مطالعه: احداث بندر چمخاله، نشریه جغرافیا و توسعه، سال هفدهم، شماره ۵۶.
- سالاری سردری، فرضعلی؛ بیرانوندزاده، مریم؛ علی‌زاده، سید دانا (۱۳۹۳). نقش سرمایه اجتماعی در توسعه پایدار محلی (سکونت‌گاه‌های شهری و روستایی منطقه عسلویه)، نشریه هویت شهر، دوره ۸، شماره ۱۹.
- صفرآبادی، اعظم؛ طبعی، منصور (۱۳۹۶). توسعه گردشگری اجتماع محور با تأکید بر جنبه‌های قومی محلی (مطالعه موردی: شهر کرمانشاه). جغرافیا (فصلنامه علمی پژوهشی و بین‌المللی انجمن جغرافیای ایران) دوره جدید، سال پانزدهم، شماره ۵۲.
- عنبری، موسی؛ ملاکی، احمد (۱۳۹۰). بررسی آثار اجتماعی قطب‌های رشد صنعتی بر توسعه پایدار محلی (مطالعه موردی قطب رشد صنعتی عسلویه)، مجله توسعه روستایی، دوره سوم، شماره ۲.
- عینالی، جمشید؛ فراهانی، حسین؛ چراغی، مهدی؛ عباسی، فریبا (۱۳۹۷). ارزیابی نقش گردشگری روستایی در توسعه پایدار اجتماعات محلی (مطالعه موردی: روستاهای هدف گردشگری استان زنجان)، نشریه گردشگری و توسعه، سال هفتم شماره دوم.
- فلیک، اووه (۱۳۹۴). درآمدی بر تحقیق کیفی، ترجمه هادی جلیلی، تهران: نشر نی، چاپ هشتم.
- فیروزآبادی، سیداحمد؛ جعفری، محسن (۱۳۹۵). مطالعه قابلیت‌های سازمان‌های مردم‌نهاد بومی دین‌محور در حل چالش‌های پیش روی توسعه اجتماع محور روستایی، (مورد مطالعه: گروه جهادی طلاب عباد)، دو فصلنامه الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی، سال چهارم، شماره هفتم.
- فیروزآبادی، سیداحمد؛ دباغی، حمیده (۱۳۹۴). نقش کارآفرینی اجتماعی در توسعه محلی، فصلنامه توسعه محلی (روستایی - شهری)، دوره هفتم، شماره ۱.
- قانع‌راد، امین (۱۳۸۴). رویکرد توسعه اجتماعی به برنامه‌های فقرزدایی در ایران، فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، سال پنجم شماره ۱۸.

قناد، فاطمه ؛ صرافى، مظفر (۱۳۹۸). برنامه راهبردى توسعه محله آخوند شهر قزوین با رویکرد بازآفرینى اجتماع محور، مجله پژوهش های جغرافیایى برنامه ریزی شهری، دوره ۷، شماره ۲.

مرادزاده، عبدالباسط؛ قاسمى، محمد ؛ سالارزهی، حبیب الله (۱۳۹۸). توانمندسازی اجتماع محور با رویکرد ظرفیت سازی در مناطق روستایی سیستان و بلوچستان: یک مدل داده بنیاد، مجله توسعه محلی، دوره یازدهم، شماره ۲، ص ۳۱۳-۳۳۸.

میجلی، جیمز (۱۳۹۸). توسعه اجتماعى؛ نظریه و اقدام، ترجمه سید احمد فیروزآبادی و حمیده دباغی، تهران، انتشارات علمی و فرهنگى.

- Aspalter, C. & Sing, s (2008). Debating Social Development: An Introduction. In s. Sing c. and c. Aspalter (Eds), Debating Social Development. Manchester, casa Verde, pp. 1-10.
- Beneria, L. (2012). The world Bank and Gender Inequality. Global Social Policy, 12 (2), 175-178.
- Bryant, L. S (2006). Community Foundations the Asset-based Development of an Australian Community organization as a Foundation source for Sustainable Community Development, R M I T University School of management, Australia.
- Chen, Jyun-Long & Kang Hsu b &, Ching-Ta Chuang, (2019). How do fishery resources enhance the development of coastal fishing communities: Lessons learned from a community-based sea farming project in Taiwan, journal homepage: <http://www.elsevier.com/locate/ocecoaman>
- Engel, P. , Keijzer, N. and Land, T. (2012). A Balanced Approach to Monitoring and Evaluating Capacity and Performance: A proposal for a framework. Discussion paper no. 58, E, ECDPM.
- Escobar, A. (1995). Encountering Development. The making and Unmaking of the Third World, Princeton University Press.
- Escobar, Arturo (2007). "Exploring post-development as a concept and social practice", in A. Ziai (2007). " post-development, development studies and its critics", Routledge, London.
- Fatema, Mst. Kaniz & Most. Jannatun Nahar, Motia Gulshan Ara, Jannatul Fatema and Muhammad Shahidul Haq, (2016). Impacts of Community Based Fisheries Management (CBFM) on the Livelihood of Fishers at Sherudanga beel in Rangpur District, Bangladesh, 2016, Journal of Agricultural Science and Practice Volume 1. Page 10-22. Published 24th March, www.integrityresjournals.org/jasp/index.
- Halls, Stewart, Ashley, Md. Golam Mustafa and Malcolm Dickson, (2017). Community-based Fisheries Management Approach Adopted in Bangladesh, DOI: 10.9734/AIR/2017/36320, Complete Peer review History: <http://www.sciencedomain.org/review-history/21124>.
- Hossein, M. , Asadullah, M. N. , Kambhampati, U. (2019). Empowerment and life satisfaction: Evidence from Bangladesh. World Development, Vol, 122, pp. 170-183.
- James; M. (2013). Capacity building and Rural Development. International Journal of Rural and of Development, University Press Management, pp145-155.
- Kaczan, David J. & Pawan G. Patil, (2020). Potential Development Contribution of Fisheries Reform: Evidence From Pakistan, Journal of Environment & Development: A Review of International Policy 0 (0) 1-31 ! The Author (s) 2020 Article reuse guidelines: sagepub.com/journals-permissions DOI: 10.1177/1070496520925878 journals.sagepub.com/home/jed.

- Kretzman, John and John L. Mcknight* (1993). building communities from the inside out: a path toward finding and mobilizing a community's assets, Chicago, IL: ACTA publications.
- Lowitt , Kristen& Charles Z. Levkoe*, (2020). Canada Research Chair in Sustainable Food Systems b , Andrew Spring c , Colleen Turlo d , , Patricia L. Williams e , Sheila Bird f , Chief Dean Sayers, Melaine Simba, Empowering small-scale, community-based fisheries through a food systems framework, journal homepage: <http://www.elsevier.com/locate/marpol>.
- Margetts, Helen , Perri & Christopher Hood* (2012). Paradoxes of Modernization: Unintended Consequences of Public Policy Reform – By. Book Review, Article in Political Studies Review.
- Mohammad, M & Silong, A. D.* (2010). Leadership roles in community development in Malasia. *Journal of Global Business Management*, 6 (2), 1.
- Phillips, Rhonda & Pittman, Robert H.* (2009). An introduction to community development. Routledge.
- Pritchett, L., & Woolcock, M.* (2004). *Solutions when the solution is the problem: arraying the disarray in development.* *World Development*, 32(2), 191–212.
- Rahnema, M. & Bawtree, V.* (1997). The post-development Reader. New York: Zed Books.
- Silverman, Robert Mark & Patterson, Kelly. L* (2015). *Qualitative Research Methods for Community Development*, Routledge.
- Simms ,Alvin & David Freshwater & and Jamie Ward*, (2014). The Rural Economic Capacity Index (RECI): A Benchmarking Tool to Support Community-Based Economic Development, *Economic Development Quarterly* 2014, Vol. 28 (4) 351–363 © The Author (s) 2014 Reprints and permissions: sagepub.com/journalsPermissions.nav DOI: 10.1177/0891242413512672 edq.sagepub.com.
- Spath, L; Scolobig, A.* (2017). Stakeholder empowerment through participatory planning practices: The case of electricity transmission lines in France and Norway. *Energy Research & Social Science*, V. 23, pp. 189-198.
- Strzelecka, M. , Boley, B. B. , & Woosnam, K* (2017). Place attachment and empowerment: Do residents need to be attached to be empowered?. *Annals of Tourism Research*, No, 66, pp. 61–73.
- Wolcott, H* (1990). “On seeking- and rejecting- validity in qualitative research”, E. W. Eisner & A. Peshkin, (eds), *Qualitative inquiry in education: the continuing debate*, p. 121-152, New York, teachers college press.
- Ziai,Aram* (2007). ” post-development, development studies and its critics”, Routledge,London.